

Jan Bauer

LUCEMBURKOVÉ

Rozhádaná rodinka Otce vlasti

Edice
ČAS

Edice Český ČAS

Jan Bauer

LUCEMBURKOVÉ

Rozhádaná rodinka Otce vlasti

Edice Český ČAS

Jan Bauer

LUCEMBURKOVÉ

Rozhádaná rodinka Otce vlasti

Copyright © Jan Bauer, 2015

Editor © Josef Pepson Snětivý, 2015

Cover & Layout © Nakladatelství ČAS, Alena Laňková, 2015

© Nakladatelství ČAS, www.nakladatelstvicas.cz, 2015

ISBN 978-80-7475-128-8

Nezbytný úvod aneb Kde se vzali Lucemburkové?

Pojďme si povídat o Lucemburcích. Proč právě o nich? Třeba právě proto, že k této dynastii patřil náš patrně nejvýznamnější a dodnes nejpopulárnější český panovník Karel IV. Ostatně před nedávným časem to potvrdila televizní anketa, která z něj učinila největšího Čecha všech dob, přičemž nechal za sebou i takové osobnosti jako Husa, Komenského nebo Masaryka. Na druhou stranu však z této dynastie vzešel i Karlův syn císař Zikmund, údajně šelma ryšavá, o němž si většina Čechů myslí, že nechal právě zmíněného Husa upálit, hejtmana Jana Roháče oběsit... a že se vůbec dopustil celé řady špatností.

Lucemburkové nebyli rodinou zrovna příkladnou. Dokladem je sám Karel IV., kterého jako malé dítě nechal otec Jan věznit ve sklepeních hradu Loket; Zikmund kázal svého staršího bratra Václava zajmout a žalářovat ve Vídni; a jejich synovci Jošt, Prokop a Jan Soběslav spolu dokonce válčili o Moravu. Ale to bychom předbíhali. Než se k těmto zajímavým středověkým kauzám dostaneme, povězte si nejprve něco o tom, kde se tady Lucemburkové vlastně vzali.

Všechny přední evropské dynastie si potrpěly na významné předky. Pravda, Přemyslovci toho s pouhým oráčem moc nechtyli,

jenže tak se na to díváme my pohledem počátku jednadvacátého století. Ve skutečnosti v sobě tato postava obsahovala pozoruhodnou středověkou symboliku, spjatou ještě s předkřesťanskými tradicemi. Jinak by si totiž oráče za svého předka nevybrali i polští Piastovci.

Jak to bylo s Meluzínou

Další rody se chlubily například císařem Karlem Velikým nebo dokonce nadpřirozenými bytostmi. A právě mezi ně patřili i Lucemburkové. Jejich pramáti prý totiž byla Meluzína, ona povětrná dáma, která v podzimním čase plískanic a padajícího listí romanticky skučí v komínech, až nám z toho naskakuje husí kůže. Pověřivé hospodyňky, jako třeba babička Boženy Němcové, pak házely do větru mouku, aby se Meluzína utišila. Jenže ta „naše“, o níž vypravuje stará pověst zachycená v různých verzích ve středověké literatuře, byla mimořádně pohledná dívka, do které se prý zakoukal jistý chudý rytíř Raimond a pojal ji za svou choť. Netušil, že je ve skutečnosti vílou. Mohlo ho to však trknout, když jeho vyvolená podmínila sňatek tím, že se s ní nebude vídat o sobotách. V tento den se totiž tajemná kráska musela odebrat do lázně, kde se od pasu dolů proměnila v rybu. Pochopitelně se bála, že kdyby se to její manžel dozvěděl, dozajista by ji opustil.

Raimond svou nastávající tuze miloval a udělal by pro ni všechno na světě. To, že ji o sobotách neuvidí, mu nepřipadalo jako příliš velká překážka. Vybuodoval pro ni hrad Lusignan, kde spolu žili, a už rok po svatbě se jim narodil syn, který dostal jméno Urien. Po něm přišli na řadu další synové Guion, Antoine, Goeffroy, Rea-

nud, Eudes a Fromont. Všech sedm se vyznamenalo na křížových výpravách v bojích proti pohanům. Nejstarší Urien zdědil po otci hrad Lusignan a byl korunován králem kyperským. Guion se stal králem arménským, Antonine vévodou lucemburským, Reanud králem českým (což vás možná překvapí, protože v českých pověstech se o něm nedočtete), Eudes hrabětem z Marche a Fromont hrabětem z Forezu a pánem Parthenay.

Ale to jsme v našem příběhu předběhli jednu důležitou událost. Rytíř Raimond sice Meluzíně slíbil, že se nebude zajímat, proč se každou sobotu v jeho nepřítomnosti cachtá v lázni, ale nakonec ho přemohla zvědavost, smíšená s kapkou žárlivosti. Co kdyby... A že něco před svatbou slíbil? Vždyť o tom jeho manželka ani nemusí vědět! Stačí, když nahlédne do lázně malým otvorem po vypadlém suku ve dveřích. A tak se jednu sobotu po špičkách vydal k zavřeným dveřím lázně. Zevnitř slyšel hlasité šplouchání, což ještě podnítilo jeho zvědavost. Přiklekl k malému otvoru a nahlédl dovnitř. To, co spatřil, mu doslova vyrazilo dech. Jeho paní se tam máchala ve vodě a – ta hrůza – do poloviny těla byla rybou! Rytíř Raimond vykřikl samým úlekem, Meluzína ho uvnitř zaslechla, zanaříkala a vylétla oknem ven.

Tahle pasáž nám může připadat divná, protože o tom, že by Meluzína měla také křídla, dosud nepadlo v celé pověsti ani slovo, ale nešť. Marně Raimond svou choť lákal zpátky, marně za ní volal, marně litoval své zvědavosti. Meluzína se od té doby vracela jen čas od času, aby se podívala na své syny. Svůj příchod ohlašovala kvílením a naříkáním, podobným zvukům větru, které se rozléhalo celým hradem Lusignanem. Její potomci pak založili několik významných francouzských rodů, mezi něž patřili také Lucemburkové. A že se jeden z Meluzíniých synů – Reanud – stal

*Erb rodu Lucemburků v Kronice
kostnického koncilu*

českým králem? Vinu na tom má nejspíše středověký spisovatel Jean z Arrasu, který svou verzi pověsti sepsal až v roce 1393, tedy čtrnáct let po smrti římského císaře a českého krále Karla IV. Jeho sláva byla dosud velmi živá a České království mělo díky němu znamenitou pověst.

Hrabě Siegfried získal Lucilinburhuc

Jenže skutečným praotcem Lucemburků určitě nebyl Meluzínin syn. První zmínka o předcích tohoto rodu pochází z roku 963. Tehdy totiž získal hrabě Siegfried výměnou s trevírským klášteřem

sv. Maximina jistý hrad na skále Bock, tyčící se nad řekou Alzettou. Tento hrad na důležité křižovatce cest spojujících Remeš a Méty s Trevírem se jmenoval Lucilinburhuc, tedy Lucemburk. Směnu posvětil kolínský arcibiskup Bruno, bratr císaře Oty I. řečeného Veliký. Od ní se pak začíná odvíjet skutečná historie lucemburského hraběcího rodu.

Kdo vlastně byl zmíněný hrabě Siegfried, který získal kolébku Lucemburků? Jeho otcem byl jistý Wigerich, hrabě z Bidgau, jenž zastupoval západofranského krále Karla III. řečeného Prostáček jako falckrabě v Lotharingii čili Lotrinsku, zemi v severovýchodní Francii mezi řekami Maasou, Saonou, Rýnem a Šeldou. Siegfriedovou matkou byla Kunigunda, zřejmě vnučka západofranského krále Ludvíka II. a neteř zmíněného Karla III.

Z toho vyplývá, že hrabě Siegfried nebyl jen tak ledaskdo, vždyť jeho bratřenci byli francouzští králové Ludvík IV. a Lothar. S takovým příbuzenstvím se dá předpokládat, že se také dobře oženil. Siegfriedovu manželku Hadwigu považovali někteří historici za vnučku východofranského krále Jindřicha I. Ptáčníka. I když je to jen dohad, nepochybně pocházela ze vznešeného a bohatého rodu. Siegfried, tento prapředek Lucemburků, měl s Hadwigou deset dětí, z nichž nejstarší syn, Siegfried II., zemřel patrně bezdětný už v roce 985, tedy ještě před smrtí svých rodičů. Dcera Luitgarda se provdala za markraběte Arnulfa Holandského a jejich svatbu poctil svou přítomností sám císař Ota II. Jiná dcera Kunigunda dostala za manžela bavorského vévodu Jindřicha IV. Titul hraběte z Bidgau pak převzal po Siegfriedovi další syn Jindřich. Jeho (patrně) synovec Giselbert začal jako první, a to někdy po roce 1047, používat titul hraběte lucemburského (comes de castello Lucelenbruc).

Členové lucemburského rodu většinou podporovali císaře Jindřicha IV. ze sálské dynastie v jeho sporu s papežem Řehořem VII., třebaže jeden z nich – Hermann – se v srpnu 1081 nechal částí říšských kurfiřtů zvolit jeho protikrálem. Císaře tím však nijak vážněji neohrozil. Hermannův starší bratr Konrád I. se v roce 1085 vydal na pouť do Svaté země, ale zemřel, ještě než v Itálii nastoupil na loď. Jeho syn Vilém připojil k rodovému panství hrabství Verdun a města Stenay a Mouzay a vytvořil nový politický celek s centrem v Lucemburku.

Vilémův potomek Konrád II. však v roce 1136 zemřel, aniž zanechal potomky, a navíc neměl žádné bratry, strýce nebo synovce. Lucemburský rod tím pádem v mužské linii vymřel a jeho pokračování zbylo na ženskou linii. Na jedné straně tu byla sestra Konráda II. Luitgarda, provdaná za Jindřicha II., hraběte z Grandpré, na druhé straně její teta Ermesinda, sestra Konráda I., jejímž dru-

Středověké vyobrazení pověsti o Meluzíně

hým manželem byl hrabě Gottfried z Namuru. Právě jeho synovi Jindřichovi IV. udělil v roce 1136 římský král Konrád III. Hohenštaufský lucemburské hrabství v léno, a od té doby proto hovoříme o rodu lucembursko-namurském.

Jindřich IV. musel svádět tvrdé boje o otcovo dědictví Namur. Ale když v roce 1196 zemřel, říšský správce a budoucí římský král Filip Švábský pominul nároky jeho dcery Ermesindy a zabavil hrabství Lucemburk, Laroche a Durbuy ve prospěch svého bratra Oty Burgundského. S výhledem na znovuzískání těchto držav se s teprve jedenáctiletou Ermesindou oženil Theobald z Baru. Jeho naděje se záhy naplnily a Ota Burgundský mu krátce po svatbě prodal svá práva na propůjčená hrabství. Theobald však už v roce 1213 skonal a Ermesinda se z obavy, aby se jeho synové z prvního manželství nepřihlásili se svými dědickými nároky, rychle provdala za Walrama III., syna limburského vévody. Walram přinesl do manželství Arlonské markrabství, což konečně zajistilo spojení Durbuy a Laroche do jednoho územního celku s Lucemburskem.

Hraběnka Ermesinda byla vskutku mimořádnou osobností své doby. Zcela se vymykala z řady jiných středověkých šlechtičen, žijících jaksí ve stínu svých manželů a synů. Po předčasné smrti druhého chotě se sama v zastoupení svého teprve pětiletého syna Jindřicha V. ujala správy Lucemburska. Počínala si přitom mimořádně obratně a zajistila svým zemím dlouhé období nerušeného míru. Německý historik Jörg K. Hoensch připomíná, že „v lidové tradici dodnes žije jako první skutečný státník v dějinách rodu a požívá mimořádné úcty.“

Nešťastná bitva u Worryngenu

Ermesinda zemřela v únoru 1247 a byla pochována v ženském cisterciáckém klášteře v Clairefontaine, který sama založila.

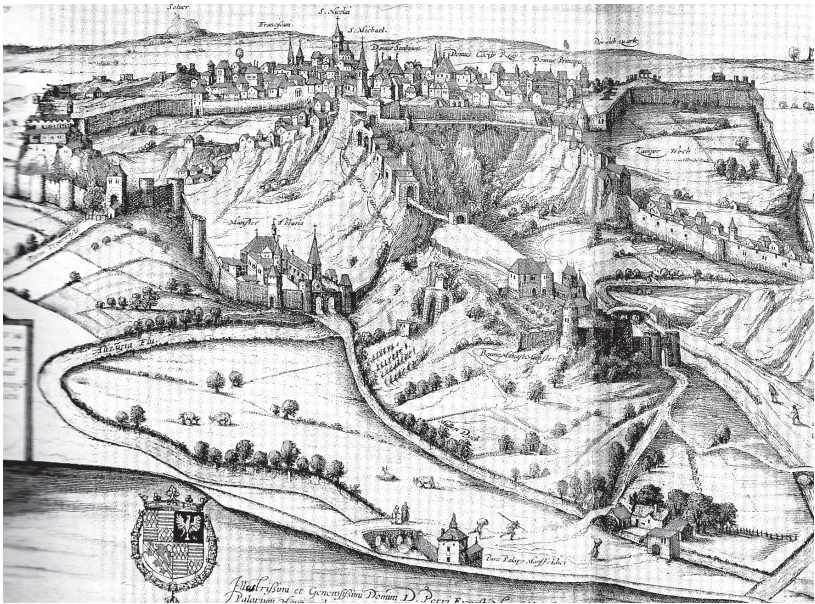
Lucemburské hrabství, Laroche a Arlonské markrabství získal její nejstarší syn Jindřich V. řečený Plavý, kdežto hrabství Durbuy připadlo mladšímu synovi Gerhardovi. Ale vzhledem k tomu, že Gerhard brzy zemřel a nezanechal žádného potomka, zmíněné hrabství se dostalo do rukou staršího bratra. Jindřich V. vedl mezitím válku se svým švagrem Theobaldem z Baru o hrabství Ligny, věnný statek své manželky Markéty. V roce 1266 byl sice poražen v bitvě u Prény, ale po zaplacení válečných náhrad mu hrabství přisoudil rozhodčí výrok francouzského krále Ludvíka IX. řečeného Svatý.

Jindřich V. se poté zúčastnil nezdařené křížové výpravy Ludvíka IX. do Tunisu, během níž tento panovník zemřel. Rovněž podpořil kandidaturu Rudolfa Habsburského na říšský trůn, zúčastnil se jeho královské korunovace v Cáchách a byl jím jmenován královským komisařem.

Jeho syn Jindřich VI. proslul jako udatný válečník a šampion rytířských turnajů. Poté, co v mužské linii vymřel limburský vévodský rod, pokoušel se uplatnit svá práva na toto území proti vévodovi Janu Brabantskému. Oba soupeři se utkali 5. června 1288 v bitvě u Worryngenu, která se stala jedním z posledních rytířských střetnutí středověku. Lucemburský hrabě bojoval statečně navzdory přesile protivníka. V bitvě si vyhlédl samotného brabantského vévodu, pronikl až k němu, zranil ho svým mečem na ruce, ale zákeřná rána Waltera z Biusdommu, vedená zezadu, ukončila jeho život. Porážka byla o to krutější, že v bitvě padli i tři

Jindřichovi bratři. Ne náhodou se stal 5. červen 1288 pro Lucemburčany černým dnem.

Německý historik Ferdinand Seibt přirovnal bitvu u Worringenu k bitvě na Moravském poli, která se odehrála pouhých deset let před ní a v níž zahynul Přemysl Otakar II., dědeček budoucí nevěsty Jana Lucemburského Elišky Přemyslovny. „Mezi Lucemburky a Přemyslovci konce 13. století je vůbec možno nalézt celou řadu styčných bodů,“ konstatuje český historik Jan Urban. „... Nakonec se oba synové a nástupci obou padlých, Jindřich VII. a Václav II., stali nejmocnějšími panovníky své doby, oba prožili šťastné manželství a oba zemřeli v mladém věku na vrcholu slávy... Ostatně

Město Lucemburk na rytině ze šestnáctého století

této podivuhodné symetrie obou panovnických rodů, jednoho z východního pomezí Svaté říše římské, druhého z jejího pomezí západního, si všimli už středověcí kronikáři, podle jejichž interpretace bylo pak jen zákonité a v božím úradku, že se oba rody dynasticky spojily, aby potomek obou, císař a král Karel IV., dosáhl nejvyššího světského důstojenství v západním křesťanském světě.“

Jindřich VI. po sobě zanechal z manželství s Beatrix z Avesnes tři syny a dvě dcery. Nejstaršímu synovi, Jindřichovi VII., bylo v době otcovy smrti pouhých devět let a pobýval na vychování na dvoře francouzského krále Filipa IV. Sličného. Ano, toho panovníka, který se postaral o brutální likvidaci templářského řádu. Právě těsné sepětí s Francií a její kulturou výrazně poznamenalo nejen Jindřicha VII., ale i jeho syna, českého krále Jana, a vnuka, Karla IV.

Na žádost vítěze bitvy u Worringenu Jana Brabantského se Jindřich musel v červnu 1292 oženit s jeho dcerou Marií. Teprve pak se vévoda zaručil, že nepodnikne útok na Lucemburk. Než byl Jindřich v roce 1294 prohlášen za plnoletého, zavázal se lenní přísahou římskému králi Adolfu Nasavskému a v témže roce se stal vazalem francouzského krále Filipa IV., který ho rovněž pasoval na rytíře. Zároveň mu v uzavřené smlouvě přislíbil, že bude hájit hranice Francie proti každému, což bylo zcela nepochybně v rozporu s lenní přísahou římskému králi. Jindřich VII. proslul jako mimořádně obratný politik, který po nešťastné porážce u Worringenu znovu pozvedl význam lucemburského hrabství.

Jindřichův bratr Balduin studoval v Paříži teologii a v roce 1308 se stal arcibiskupem v Trevíru, což mělo sehrát významnou roli v politickém a mocenském vzestupu celého rodu.

Lucemburk poprvé římským císařem

Právě v tomto roce, dne 1. května, byl zcela nečekaně zavražděn římský král Albrecht Habsburský. Jeho vrahem byl Habsburkův vlastní synovec Jan, řečený Parricida, pohrobek po Albrechtovu bratru Rudolfovi. Důvodem jeho zoufalého činu bylo údajně upřené dědictví po otci. Trůn Svaté říše římské se rázem uprázdnil a velký zájem o jeho obsazení měl francouzský královský rod Kapetovců. Filip IV. pomýšlel nastrčit říšským kurfiřtům-volitelům jako nejvhodnějšího kandidáta svého bratra Karla z Valois.

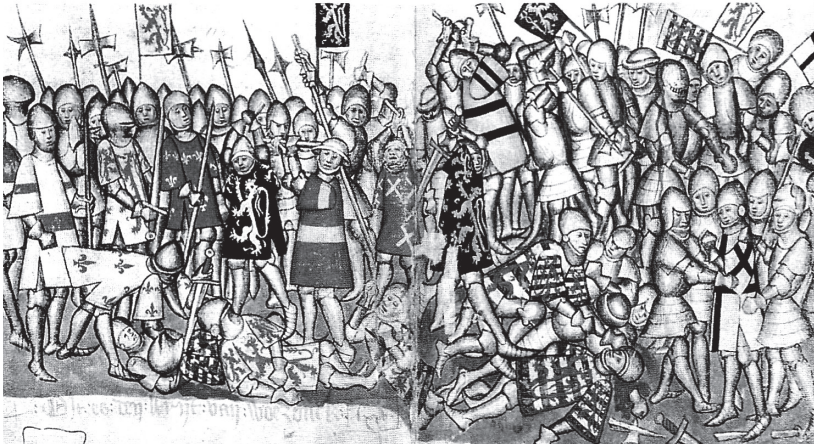
Ukázalo se však, že tentokrát ambiciózní francouzský král přecenil své síly a možnosti. Mohučský arcibiskup Petr z Aspeltu a trevírský arcibiskup Balduin Lucemburský přišli s náhradním řešením – navrhli kandidaturu právě lucemburského hraběte Jindřicha VII. Tento nápad se zamlouval jak francouzskému králi (vždyť Jindřich byl jeho vazalem), tak i říšským kurfiřtům, a tudíž byl lucemburský hrabě, kronikáři popisovaný jako středně vzrostlý, dlouhovlasý a bezvousý, zvolen 27. listopadu 1308 šesti hlasy římským králem. Na Tři krále 1309 se pak v cášské bazilice Panny Marie uskutečnila slavnostní korunovace.

V srpnu toho roku navštívil nového římského panovníka v Heilbronnu cisterciácký opat kláštera Zbraslav u Prahy Konrád a někdejší rádce a diplomat českého krále Václava II. Heidenreich, a ti mu učinili nečekanou nabídku. Navrhli mu, aby se jeho nejstarší, tehdy teprve třináctiletý syn Jan oženil s českou princeznou Eliškou, dcerou zmíněného Václava II. Lucemburk nad tou nabídkou zpočátku váhal, ale poté, co se pro ni vyslovil i jeden z těch, kteří mu pomohli na říšský trůn, tedy arcibiskup Petr z Aspeltu, souhlasil. A tak Lucemburkové vstoupili do českých dějin.

Na závěr této kapitoly si ještě povězme, co se dělo s Jindřichem VII. dál. Krátce po svatbě svého syna Jana a Elišky Přemyslovny vyrazil do Itálie. Cílem jeho cesty byl Řím, kde se hodlal nechat korunovat na císaře. Dodejme hned, že byl záměr ve své době neobyčejně troufalý. Vždyť se to po dlouhých dvaadevadesát let nikomu nepodařilo; posledním korunovaným císařem byl v roce 1220 Fridrich II. z rodu Štaufů.

V prvním listopadovém týdnu přibyl Jindřich s pěti tisíci jezdci do Turína a básník Dante Alighieri, vyhnaný z Florencie, ho oslavil jako osvoboditele, seslaného samotným Bohem. Později bude pro dalšího Lucemburka Karla stejně horlivě plédovat jiný italský poeta Francesco Petrarca. V milánském chrámu sv. Ambrože se Jindřich VII. nechal korunovat lombardskou „železnou“ korunou na krále Itálie a poté se dal do dobývání italských měst. Cestou na Řím ho neustále sužoval nedostatek peněz a ničivá epidemie, které podlehl i jeho mladší bratr Walram. Konečně po mnoha dnech plných útrap se mu 6. května 1312 podařilo dostat do Věčného města, ovšem jen do té části, která byla pod kontrolou spřátelené rodiny římských patricijů Colonnů. Pokus proniknout přes řeku Tiberu do svatopetrské baziliky, tradičního korunovačního místa císařů, se mu však pro odpor oddílů znepřátelené římské rodiny Orsini a neapolského krále Roberta z Anjou nezdařil.

Po dlouhých vyjednáváních se císařská korunovace uskutečnila 29. června 1312 v kostele sv. Jana v Lateránu, přičemž korunu Lucemburkovi nenasadil papež Klement (či Kliment) V., který se nehnul ze svého nového sídla v jihofrancouzském Avignonu, ale jím pověřený legát. To však Jindřichovi VII. nijak neubralo na sebevědomí a v den své korunovace se obrátil na všechny křesťanské panovníky pyšným manifestem, v němž jim nabubřele oznámil, že od této

Dobové vyobrazení bitvy u Woringenu v roce 1288, kde padli čtyři synové lucemburského hraběte Jindřicha V. Plavého

chvíle „z boží vůle podléhají všichni lidé, rozdělení královstvími a zeměmi, jednomu jedinému vládci“. Čímž mínil sebe. Tím proti sobě popudil svého dosavadního spojence francouzského krále Filipa IV. i papeže Klementa V., který dokonce vydal káravý papežský list, aby Jindřichův výklad o postavení císaře upravil ve svůj prospěch.

V září 1312 se Lucemburk pokusil dobýt Florencii, ale několika-týdenní obléhání k ničemu nevedlo. Musel se stáhnout do Pisy, kde sbíral síly na další vojenské tažení k ovládnutí Itálie. Na pomoc mu v srpnu 1313 vytáhlo také vojsko české a moravské šlechty v čele s jeho synem Janem, nyní českým králem. Nedaleko jihoněmeckého Biberachu však tuto posilu zastihla smutná zpráva, že 24. srpna 1313 v Buonconventu u Sieny zemřel císař Jindřich VII. na malárii. První ze tří Lucemburků na císařském trůnu skončil v pouhých pětatřiceti letech.

Král cizinec nebo král diplomat – či snad rytířský král?

Počátkem čtrnáctého století zasáhly střední Evropu jako blesk z čistého nebe dvě nečekané události. Nejprve v roce 1301 zemřel uherský král Ondřej III., aniž s některou ze svých dvou manželek Fenenou Kujavskou a Anežkou Habsburskou zanechal mužského dědice. V jeho osobě tak vymřela po meči uherská dynastie Arpádovců.

Aby to nebylo málo, o pět let později byl v Olomouci nikdy nezjištěným útočníkem zavražděn Václav III., poslední Přemyslovec. Tak náhlý konec dvou významných panovnických rodů vnesl chaos do střeoevropského prostoru a v té době, náchylné k pověrám, zavalil příčinu k pověstem o blížícím se konci světa. Obavy obyčejných lidí však nesdíleli velmožové oněch zemí a jali se poohlížet po nových panovnických dynastiích. V Uhrách, po krátké epizodě se synem českého krále Václava II. Václavem III., přejmenovaným na Ladislava V., nakonec usedl na svatoštěpánský trůn Karel I. Robert z Anjou (rod Anjouovců odvozoval svůj původ od Karla I. z Anjou, jednoho ze synů francouzského krále Ludvíka VIII.).

V Českém království si zase po tragické smrti Václava III. dělал nárok na trůn korutanský vévoda Jindřich, oženěný s královdou sestrou Annou. Jenže římský král Albrecht I. prohlásil Čechy

za uvolněné říšské léno, nechal českými pány zvolit novým panovníkem svého syna Rudolfa a pro jistotu ho oženil s mladičkou vdovou po Václavu II., otci Václava III., tedy s Eliškou Rejčkou. Ale ani tento Rudolf, pro své nápadně skromné stolování přezdívaný Kaše, si pražský trůn dlouho neužil. Už v následujícím roce zemřel při obléhání Horažďovic údajně na úplavici. Nechybělo však ani podezření, že byl ve skutečnosti otráven, zatímco někteří letopisci ho pro změnu pomluvili, že se umiloval k smrti se sexuálně naruživou Eliškou Rejčkou.

Po Rudolfovu předčasném skonu chtěl římský král Albrecht protlačit na český trůn dalšího syna Fridricha, jehož kronikáři obdařili lichotivějším přívlastkem Sličný. Jenže jeho kandidaturu podpořili pouze moravští páni, kdežto česká šlechta si znovu zvolila Jindřicha Korutanského. Nějaký čas se schylovalo k válce, ale už zmíněná vražda římského krále Albrechta učinila konec habsburským ambicím. Fridrich uzavřel s Korutancem mírovou smlouvu, za odškodné čtyřicet pět tisíc hřiven stříbra se zřekl nároků na český trůn a zavázal se vydat všechna města a hrady, jichž se u nás zmocnil.

Jindřich Korutanský se však ukázal být velice slabým panovníkem. Historik František Palacký ho charakterizoval těmito slovy: „... Jakkoliv statné byl postavy, zdá se, že naprosto byl neschoopen vládnouti říši poněkud větší a držeti na uzdě lid tak bujarý a pohyblivý, jací byli tehdejší Čechové.“ Korutanec nedokázal čelit vzpouře bohatých kutnohorských a pražských patricijů, žádajících svůj podíl na moci. Vzbouřenci v únoru 1309 dokonce zajali v sedleckém klášteře u Kutné Hory nocujícího královského podkomořího Jindřicha z Lipé a jeho přítele Jana z Vartemberka a zavraždili kutnohorského rychtáře Jana z Rožmitálu. V Praze pak měšťané zajali nejvyššího purkrabího Hynka Berku z Dubé.

Za těchto okolností nezbylo předákům české šlechty, než aby se sami pustili do boje. Jindřich z Lipé se svými oddíly ovládl okamžitě poté, co nabyl svobody, Větší a Menší Město pražské (Staré Město a Malá Strana). Dokonce se přitom na nějaký čas zmocnil i krále, jehož propuštění byl nakonec nucen zprostředkovat bavorský vévoda Ota. Jindřich Korutanský si na oplátku povolal pomoc z Korutan a Míšně a zbavil Jindřicha z Lipé úřadu podkomořího.

Nevěsta pro císařova syna

A právě v této nepřehledné a chaotické situaci se iniciativy chopili dva zmínění cisterciáckí opati Konrád a Heidenreich, původně stranící představě habsburského rodu na českém trůnu. Od okamžiku, kdy se Habsburkové ocitli mimo hru, hledali pomoc pro zmatky zkroušenou českou zemi jinde. Zamýšleli uskutečnit sňatek poslední neprovdané dědičky trůnu v ženské linii – Elišky Přemyslovny. V roce 1309 jí bylo sedmnáct let, z pohledu tehdejších žen už tedy měla nejvyšší čas na vdávání. Mezi eventuálními ženichy připadali v úvahu Habsburk Fridrich Sličný a míšeňský vévoda téhož jména. Sama Eliška původně přála své sestře Anně i svému švagrovi Jindřichu Korutanskému. Těžce prožívala jejich vynucený odchod z Čech poté, co na trůn usedl Rudolf řečený Kaše, a radovala se z jejich návratu.

Jenže pak se zvolna stávala konkurentkou své sestry. „Její prvotní radost z definitivního nástupu Jindřicha Korutanského..., od něhož očekávala vzkříšení přemyslovské tradice, se brzy změnila v trpké rozčarování a pohrdání neschopným králem,“ uvádí náš největší znalec Lucemburků, už zvěčnělý historik Jiří Spěváček,

a pokračuje: „Eliška se brzy začala stranit pražského dvora a uchýlila se do svatojiřského kláštera, kde byla abatyší její teta Kunhuta. Eliška zde měla skromný dům s několika sloužícími a kaplany. Se svým královským švagrem, tonoucím v neustálých dlužích a nedostatku, vedla trvalé spory o příspěvky na vydržování své domácnosti. Její uražená hrdost těžce nesla vynucené uskrovnování, jež pociťovala jako nedůstojnou potupu svého vznešeného a starobylého původu. Nelze se proto divit, že se mladá princezna velmi ochotně a s dychtivou nadějí smluvila při setkání s opatem Konrádem Zbraslavským, které tento obratný diplomat připravil jakoby náhodou kteréhosi červencového dne roku 1309 v přítmi baziliky sv. Víta, kam Eliška pravidelně chodívala...“

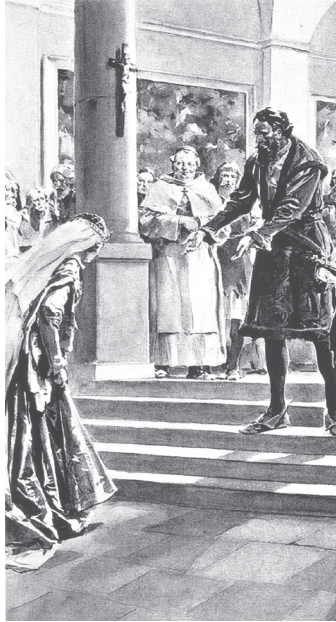
Zbraslavská kronika, sepisovaná očitým svědkem těchto událostí, cisterciáckým řeholníkem Petrem Žitavským, o tom praví: „Když tedy stav Království českého bídě k záhubě se klonil a vévoda korutanský pro svou línou nedbalost téměř všem obyvatelům království se znelíbil, Eliška, panna moudrá a v pravdě jedna z počtu opatrných, bolest měla v prsou svých z toho, že otcovské své dědictví, království, bídě pro nedbalost kralujícího denně tak viděla hynouti. Přihodilo se pak řízením božím, že jednoho dne k té panně královské, když v hlavním chrámu pražském poslouchala slavnost mešní, přistoupil pan Konrád, první opat zbraslavský, a ji s uctivostí pozdravil. ... Věděla pak panna moudrá, že pozdravující jest ten, jehož pro neporušenou věrnost a čistou upřímnost velmi něžně jako duši svou miloval král Václav, přelaskavý otec její. A když pak tehdy sama přemýšlela, že není, kdo by potěšil ji, sirotu, ze všech drahých otce jejího, počaly se jí hrnouti slzy z očí a nemohla se zdržet. Vida pak pan opat příliš smutnou dceru královskou, počal i sám se rmoutiti...“

Opat Konrád se při této příležitosti Elišky zeptal, zda by byla ochotná stát se manželkou syna římského krále. Když souhlasila, využil své cesty na zasedání generální kapituly cisterciáckého řádu v Cîteaux k setkání s Jindřichem VII. Lucemburským, které mu zprostředkovali jeho přátelé – královský vicekancléř Jindřich z Villiers-Bettmachu a mohučský arcibiskup Petr z Aspeltu.

Lucemburk se o České království přirozeně zajímal; podobně jako jeho předchůdce na říšském trůnu Albrecht Habsburský je považoval za říšské léno. Podle Zbraslavské kroniky měl o této zemi výslovně prohlásit: „V ruce naší jest, komu budeme chtítí je dáti, dáme je. Nepřemožitelná moc říše nikterak se nepoděsí, bude-li přinucena pro zachování práv svých, jež má v Království českém, větší náklady činiti, nežli činila posud. Neboť není nikoho, kdo by z ruky říše dovedl urvati onoho království...“ Čímž dal Jindřichu Korutanskému jasně najevo, že nemá žádný nárok na český trůn. Jiná otázka však byla, zda přijme také Elišku Přemyslovnu jako oprávněnou dědičku království. Zdá se, že v tomto ohledu ho musel opat Konrád a jeho přímluvci přesvědčovat, aby v její osobě akceptoval nároky ženské linie Přemyslovců, a navázal tak na osvědčené tradice Českého království.

Nezůstalo u jediné návštěvy. Po Konrádovi navštívil římského krále opat cisterciáckého kláštera v Sedlci u Kutné Hory Heidenreich a poté delegace české šlechty v čele Albrechtem ze Žeberka a Jindřichem z Rožmberka.

Zatím se však sama Eliška ocitla ve vážném nebezpečí. Tajná jednání s římským králem byla zřejmě vyzrazena a Jindřich Korutanský chtěl plánům opata Konráda zabránit Eliščiným provdáním za bezvýznamného míšeňského hraběte Ottu z Burgau-Lobdaburgu – nebo dokonce pokusem o její otrávení. Zbraslavská

Eliška Přemyslovna je představována svému nastávajícímu tchánovi, římskému králi Jindřichovi VII. Lucemburskému (ilustrace Jana Gotha)

kronika uvádí, že „se jednalo o tajné zavraždění její skrze jakési ženy, jež jmenovati se neodvažují. Což kněžnička sama ke škodě své zkušenosti poznala, když přijavši v pokrmu jakémsi otravný jed, téměř usmrcena byla.“

Za těchto okolností Elišce nezbylo než v přestrojení za starou žebračku a v doprovodu dvou komorných Cecílie a Anežky 28. května 1310 tajně opustit Pražský hrad a uprchnout na Vyše-

hrad, kde na ni čekal jeden ze stoupenců lucemburské kandidatury Jan z Vartemberka se svou družinou. V jeho doprovodu se na koni během noci dostala do Nymburka, a tedy z dosahu Jindřicha Korutanského.

Zatím pokračovala jednání zástupců české šlechty s římským králem Jindřichem VII., který se původně bránil představě, že by se Eliščiným manželem a českým králem měl stát jeho teprve čtrnáctiletý syn Jan. Místo něho nabízel svého mladšího bratra, už třicetiletého Walrama. Čeští vyjednaváci však v obavě, že by se český trůn mohl stát jakýmsi odkladištěm mladších sourozenců římských panovníků, trvali na Janovi. Nakonec Jindřich VII. jejich naléhání ustoupil a podle Zbraslavské kroniky prohlásil: „Hle, Jan, můj prvozený, má si vzít princeznu Elišku za zákonitou manželku.“

A tak se 14. srpna 1310 mohla osmnáctiletá Eliška Přemyslovna vydat ve skvělém průvodu české šlechty a duchovenstva z Prahy přes Norimberk do Špýru, kde se poprvé setkala se svým ženichem a jeho rodiči. „Při vzájemném představování učinila Eliška na všechny přítomné mimořádný dojem,“ píše Jiří Spěváček. „Pohled na ni byl vskutku impozantní. Byla oděna v překrásný, zlatem protkávaný oděv a v postoji i chování nezapřela královský původ. Mladý, štíhlý Jan, čtrnáctiletý chlapec, se vedle statné, fyzicky i duševně plně vyspělé osmnáctileté Elišky vyjímal poněkud dětinsky.“

Historička Božena Kopičková ovšem jedním dechem dodává:

„Po radostně vyznívajícím ‚přijetí do rodiny‘ však následovaly pro Elišku trpké chvíle. Byly důsledkem zlých pomluv o ztrátě panenství, které se z kruhu příbuzných šířily na adresu české princezny z východní výspy říše, aby přinesly ‚květy zla‘ se všemi důsledky až na jejím západě. Pomluvy dopadly na úrodnou půdu, protože česká princezna byla na svou dobu už dosti starou nevěstou. A prá-

vě vyšší věk býval často spojován s ‚ověřováním‘ panenství sborem úctyhodných matrn, při jehož představě dnes naskakuje husí kůže. Sama Eliška vyslechla s těžkým srdcem od svých průvodců zvěsti, které ji očerňovaly, a chtějíc se očistit od falešného podezření a přinést důkaz o své panenské čistotě, přistoupila na tuto ponižující proceduru...“

Teprve pak se mohla ve Špýru 1. září 1310 odehrát slavná svatba, která spojila dědičku Přemyslovců s rodem Lucemburků. Zbraslavská kronika díky tomu, že jeden z jejích autorů Petr Žitavský byl bezprostředním účastníkem, podává její barvitý obraz, připomínající moderní novinovou reportáž:

„... Hned po mši hostina tehdy provedena převeliká s velikou nádherou dokonána. Neboť k onomu místu, které jest po boku hlavního chrámu špýrského, na němž opatrnost krále římského byla kázala zříditi stoly, sedadla a všecky věci pro hodující potřebné, dovedeni jsou s plesem ženich a nevěsta; dříve bylo vše moudře a slušně zařízeno a připraveno; počtu stolů, široký onen prostor zcela zabírajících, zvěděti jsem nemohl. Při stolech usazen byl každý jednotlivec k jednotlivým místům sobě vhodným... Viděli jsme na oné obecné hostině urozený zástup hodovníků a řad moudře rozestavených sluhů... Krášlila svatbu tuto tak veliká sláva bohatství a rozkoše, již od doby mládí svého nikdy neviděl jsem podobné...“

Římský král Jindřich VII. se však nezbavil obav o osud svého nedospělého syna a bezprostředně po svatbě jmenoval jeho rádcem a zplnomocněncem v Českém království mohučského arcibiskupa Petra z Aspeltu, někdejšího vyšehradského probošta a kancléře Václava II.

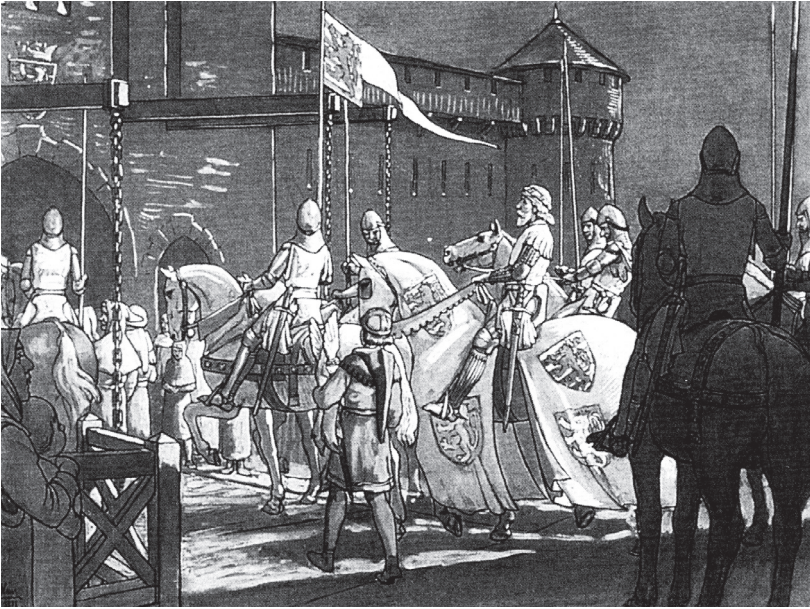
Jenže ani Jindřich Korutanský zatím v Čechách nezahálel a pozval do země vojsko míšeňského markraběte Fridricha. Jan s Eliš-

kou sice přijížděli v čele vojska v počtu tři tisíce bojovníků, k němuž se po příchodu do země přidávaly oddíly české šlechty, ale Kutnou Horu, stříbrnou pokladnici království, se jim nepodařilo dobýt a jeden z hlavních lucemburských straníků Jindřich z Lipé byl dokonce v boji lehce raněn. Po této zkušenosti a po několikadenním marném obléhání Kolína zamířil Jan Lucemburský přímo na Prahu. Tady se mu 3. prosince 1310 lští a s pomocí Eliščina kaplana Berengara podařilo vniknout do Většího (Starého) Města. Rytíři pronikli do ulic za volání „Mír, mír!“, aby nedošlo ke zbytečnému krveprolití, a získali tak Pražany na svou stranu.

Jindřich Korutanský s manželkou Annou se nejprve uchýlili na Pražský hrad pod ochranu Míšňanů a v noci 9. prosince odtud tajně utekli a odešli ze země. Jan Lucemburský a Eliška Přemyslovna se stali pány situace.

Korunovace Jana Lucemburského

Na Boží hod vánoční, svátek narození Ježíše Krista, tedy 25. prosince 1310, přijal mladičkový Jan Lucemburský na Staroměstském náměstí hold a přísahu věrnosti české šlechty a pražských měšťanů. Velký rynek, jak se tento prostor v té době nazýval, nebyl k tomuto účelu vybrán náhodou. Právě zde totiž stojí tehdy nově zbudovaný gotický palác U kamenného (dříve bílého) zvonu, který se stal první pražskou rezidencí mladého páru. Někteří historikové však kladou pražské sídlo mladého královského páru do dvorce, který stával na místě dnešního domu U Štupartů ve Štupartské ulici. Proč dali Eliška a Jan přednost Starému, tedy Většímu, Městu? Důvod je nasnadě. Královský palác Pražského

Příjezd českého krále Jana Lucemburského na ilustraci Pierra Blanca

hradu totiž na sklonku vlády Eliščina otce Václava II. nešťastnou náhodou vyhořel.

Zmíněná přísaha byla prvním krokem ke slavnostní korunovaci Jana a Elišky v bazilice sv. Víta, při níž jim 7. února 1311 vložil královskou korunu na hlavu jejich rádce a protektor, mohučský arcibiskup Petr z Aspeltu. Samotná korunovační hostina se odehrávala nikoliv na Pražském hradě, ale v refektáři minoritského kláštera u kostela sv. Jakuba na Starém Městě, tedy jen kousek od zmíněného domu U kamenného zvonu či onoho dvorce v nynější Štupartské ulici. Zbraslavská kronika se souvislosti korunovací rozplývala chválou na mladého Jana Lucemburského: „Král tento

krásný a nade všecky urozený andělskou má tvář, z čehož Čechy velmi se radují a jásají a velkou chválou ozývají, neboť potěšeny nyní stojí, když mír jim byl vrácen.“

Válka krále s královnou

A jaké bylo manželství prvního Lucemburka na českém trůnu a dědičky přemyslovské dynastie? Spokojme se s konstatováním, že rozhodně ne šťastné – a za daných okolností tomu snad ani jinak být nemohlo. Sebevědomá a pyšná Eliška, vzhledem k tomu, že byla o čtyři roky starší, a tím pádem i duševně zralejší než její ještě zpola dětský manžel, pokoušela se proti dobovým zvyklostem výrazněji ovlivňovat českou politiku. „Oprávnění k politické aktivitě jí dávalo vědomí ‚pravé královny‘, dědičky, nástupkyně starobylé české dynastie Přemyslovců,“ tvrdí historička Božena Kopičková a v této souvislosti vysvětluje: „Právně prý dědické nároky Přemysloven stvrzovalo jakési privilegium, které údajně v roce 1265 vydal pro Přemysla Otakara II. římský král Richard Cornwallský.“

Král Jan byl zpočátku zcela v Eliščině vleku tím spíše, že spolupracovala s jeho rádci Petrem z Aspeltu a Bertoldem z Hennebergu. Ve dvou listinách, které vydal v červnu a říjnu roku 1312, jí přiznal podíl na vládě a označil ji za svého důvěrného rádce. Jenže po smrti Jindřicha VII. začal narůstat odpor české šlechty proti královým zahraničním rádcům, na něž ovšem spoléhala také Eliška. Ve svém otci ztratil mladý král nejsilnější oporu, což špatně snášela zejména jeho manželka, přesvědčená v duchu přemyslovských dynastických tradic o nutnosti silné královské vlády. Místo toho královská moc upadala a naopak stále významnějšího postavení nabývala

česká šlechta v čele s královským podkomořím Jindřichem z Lipé, bohatým a vlivným předákem rodu Ronovců. Vzhledem k tomu, že se tento velmož také stal milencem dvojnásobné královny vdovy a Elišiny nevlastní matky Elišky Rejčky, viděla v něm Eliška Přemyslovna přímo ohrožení svého postavení. Proto hledala spojence mezi soupeři Jindřicha z Lipé, především v předákovi rodu Buziců Vilému Zajícovi z Valdeka. Spolu s ním se také pokusila o odstranění všemocného královského podkomořího.

„Král Jan, vydatně podněcován královnou, dal dne 26. října 1315 při obvyklé audienci Jindřicha z Lipé na Pražském hradě z čista jasna zatknout a v poutech dopravit pod silnou stráž na hrad Týřov nad Berounkou, kde byl pan z Lipé uvržen do přísně střeženého vězení v hradní věži,“ uvádí historik Jiří Spěváček. „Bleskovou akci řídil pan Vilém Zajíc z Valdeka, přívrženec a důvěrník královny Elišky ... Rázný postup krále Jana sice zapůsobil na stoupence Jindřicha z Lipé jako blesk z čistého nebe, stmelil však přesto jejich řady k odhodlanému odporu.“

Pod tlakem byl Jan nakonec donucen Jindřicha z Lipé propustit a vrátit mu jeho úřady. Zároveň však začala narůstat králova nedůvěra k manželce, která ho, jak byl přesvědčen, do celé nepříjemné situace vmanipulovala. Jeho pocity navíc živily intriky části české šlechty, která chtěla mocensky těžít z rozporů uvnitř královského páru.

Situace vyvrcholila v roce 1319, kdy, jak připomíná Zbraslavská kronika, „... povstali někteří lidé ničemní, nenávistníci míru a svornosti, synové zločinní, kteří jazykem lstivým a řečmi nenávistnými pokusili se nasítí sváru mezi Janem, králem českým, a Eliškou, jeho chotí.“ Podle kronikáře prý tito šlechtici mladému panovníkovi tvrdili: „Vy víte, že čest králova toho vyžaduje a vyhledává důstojnost království, aby kterýkoli král vládl a nebyl

ovládán. Vidíme však naopak, že vás žena ovládá, vás otočila, vás tak zaslepila, že neděláte nic jiného, nežli co řekne.“ Těchto intrik hodlal využít zejména Jindřich z Lipé, jenž ve své pýše nemohl královně zapomenout zatčení a věznění na Týřově. Zřejmě právě on namluvil Janu Lucemburskému, že se ho Eliška s pomocí svého důvěrníka Viléma Zajíce z Valdeka chystá zbavit trůnu a že chce sama vládnout v zastoupení svého nejstaršího syna, v té době tříletého prince Václava (budoucího Karla IV.).

S odstupem mnoha staletí už není zřejmé, nakolik v tomto případě z Jindřicha z Lipé hovořila jeho pomstychtivost, či zda jeho verze odpovídala skutečnosti a Eliška chtěla skutečně svrhnout svého manžela. Ale ať už byla pravda jakákoliv, jisté je, že mezi podezřavým Janem a pyšnou Eliškou vypukla válka. Zbraslavská kronika zaznamenala k únoru 1319:

„Byla pak tehdy Eliška, králová česká, se třemi dítkami svými na hradě Loketském, jenž tenkrát podroben byl její moci. Král Jan tehdy, již převrácen jsa na mysl, z Prahy vyšel s mnohými ozbrojenci k hradu Loketskému přišel a tvářil se, že chce v míru královou navštívit. A když král se svým ozbrojenci do hradu vešel, ihned žádal, aby mu věže hradu byly vydány, na strážce věží tak velkou novotou a nenáležitostí poděšené a něco málo činící odpor metanými střelami prudce udeřil. Králová diví se tomuto útoku a vidouc vztek králův, na mysl znepokojena jest. Druhého dne králová za ty, kdož ve věžích byli, ku králi mluví, a pomocí některého vyjednávacího hrad úplně odevzdán do rukou králových. Posléze králová, tři své dědice tam na hradě zůstavivši, pobouřena s malou družinou ustoupila a uchýlila se na Mělník, své město...“

Stejnou událost zpracoval se zpožděním několika desetiletí arcibiskupský písař a kronikář Příbík Pulkava z Radenína, zřejmě pod